

دیجیتال سازی منابع حدیثی

گزارش آیین رونمایی نرم افزار «جامع الأحادیث - نسخه ۴»

به کوشش: هیئت تحریریه فصلنامه ره آورد نور

اشاره

آیین رونمایی از نرم افزار «جامع الأحادیث - نسخه چهارم» در روز دو شنبه، هفدهم شهریور ۱۴۰۴ ش در سالن اجتماعات مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، با حضور جمعی از طلاب، فضلا و پژوهشگران حوزه و به ویژه با حضور محققان عرصه علوم حدیث و نیز با حضور برخی مسئولان مراکز فرهنگی و پژوهشی، در قم برگزار شد.

در این جلسه، ابتدا جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای باشتنی، مدیر گروه حدیث و رجال مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، به بیان انگیزه ها و اهداف تولید نسخه جدید نرم افزار جامع الأحادیث پرداخت و قابلیت ها و امکانات این برنامه را تشریح کرد.

حجت الاسلام باشتنی:

از همان سال‌های آغازین تأسیس مرکز تحقیقات (دهه هفتاد)، تولید نرم‌افزارهای حدیثی در دستور کار بوده است. نخستین نسخه‌های جامع الأحادیث، در آن دوران عرضه شد و آخرین نسخه پیشین (نسخه ۳.۵)، شامل حدود ۴۷۰ منبع حدیثی همراه با کتاب‌های شرح و ترجمه بود. اکنون با تولید نسخه چهارم این محصول، تغییرات مهمی از جهت ارتقای محتوایی و فنی در برنامه ایجاد شده است؛ چراکه با پیشرفت روزافزون فناوری‌های نوین، به‌ویژه در حوزه هوش مصنوعی، لازم بود این برنامه نیز با بهره‌گیری از ابزارهای جدید به‌روزرسانی شود

«از زمان پیامبر اکرم(ص) تا دوران ائمه معصومین(ع)، و پس از آن در عصر غیبت تا به امروز، شیعه همواره کوشیده است میراث حدیثی را حفظ کند. یکی از ویژگی‌های مهم این جریان، بهره‌گیری از امکانات روز و فناوری‌های نوین در خدمت حدیث‌پژوهی است. مرکز تحقیقات کامپیوتری نور نیز در راستای همین رسالت، توانسته است پیوندی میان علوم اسلامی و ابزارهای دیجیتال برقرار کند و دستاوردهای متنوعی در این زمینه عرضه نماید.»

پیشینه نرم‌افزار جامع الأحادیث

«از همان سال‌های آغازین تأسیس مرکز تحقیقات (دهه هفتاد)، تولید نرم‌افزارهای حدیثی در دستور کار بوده است. نخستین نسخه‌های جامع الأحادیث، در آن دوران عرضه شد و آخرین

در ادامه مراسم، جناب حجت‌الاسلام و المسلمین بهرامی، مدیر مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، با اشاره به پیشینه فعالیت‌های مرکز، بر اهمیت تولید نرم‌افزارهای تخصصی در خدمت حوزه‌های علمیه تأکید نمود. وی گفت: «رسالت اصلی این مرکز، آسان‌سازی دسترسی محققان به منابع اصیل و ایجاد تحول در روش‌های پژوهش دینی است.» دکتر بهرامی ضمن معرفی قابلیت‌های نرم‌افزار جدید حدیثی، آن را گامی مهم در ارتقای پژوهش‌های اسلامی دانست و افزود: «این مرکز با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، درصدد است میراث حدیثی اهل‌بیت(ع) را به شیوه‌ای روزآمد در اختیار محققان و دانش‌پژوهان قرار دهد.»

سخنران و میهمان ویژه این مراسم، حضرت آیت‌الله اعرافی، مدیر حوزه‌های علمیه کشور بود که ضمن تبریک میلاد پیامبر اعظم(ص) و امام صادق(ع)، به نقش بی‌بدیل حضرت رسول اکرم(ص) در بنیان‌گذاری تمدنی نوین اشاره کرد و اظهار داشت که رسالت حوزه امروز، پیروی از سیره معرفتی و اخلاقی پیامبر است. وی در ادامه، با اشاره به تحولات فناوری و ظهور هوش مصنوعی، این پدیده را دارای ابعاد علمی، معرفتی، اجتماعی و اخلاقی دانست و تصریح کرد: «حوزه‌های علمیه باید هم‌زمان با بیم‌ها و امیدها، با ارائه نظریه و تدوین اسناد راهبردی، نقش فعالی در هدایت این عرصه ایفا کنند.»

در پایان این جلسه، از نرم‌افزار جامع الأحادیث نسخه ۴، با حضور میهمانان رونمایی شد. در این نوشتار، گزارش برگزاری این مراسم و گزیده بیانات سخنرانان برنامه، ارائه می‌شود.

کلیدواژگان: جامع الأحادیث ۴، حدیث شیعه، حدیث‌پژوهی هوشمند، پرونده حدیث، محصولات نور.

الف. حجت‌الاسلام باشتنی

در ابتدا، حجت‌الاسلام والمسلمین باشتنی، مدیر گروه حدیث و رجال مرکز نور، ضمن خوشامدگویی به استادان، پژوهشگران و محققان حاضر در جلسه، با اشاره به تلاش‌های گسترده همکاران در مسیر تولید این نرم‌افزار، سخنان خود را به نمایندگی از همه عوامل پروژه بیان کرد. ایشان نخست به بیان انگیزه‌ها و اهداف تولید نسخه جدید نرم‌افزار جامع الأحادیث مبادرت کرد و سپس، به قابلیت‌ها و امکانات این برنامه ارزشمند پرداخت.

جایگاه حدیث و فناوری در تاریخ شیعه

مدیر گروه حدیث و رجال نور، در بخش مقدمات، به اهتمام همیشگی شیعه در حفظ و گسترش حدیث اشاره نمود و گفت:

نسخه پیشین (نسخه ۳.۵)، شامل حدود ۴۷۰ منبع حدیثی همراه با کتاب‌های شرح و ترجمه بود. اکنون با تولید نسخه چهارم این محصول، تغییرات مهمی از جهت ارتقای محتوایی و فنی در برنامه ایجاد شده است؛ چراکه با پیشرفت روزافزون فناوری‌های نوین، به‌ویژه در حوزه هوش مصنوعی، لازم بود این برنامه نیز با بهره‌گیری از ابزارهای جدید به‌روزرسانی شود.»

اهداف نسخه چهارم

«در طراحی و تولید نسخه چهارم جامع الأحادیث، دو هدف اصلی دنبال شده است:

نخست، ارتقای محتوایی با افزودن منابع تازه و معتبر؛
دوم، ارتقای فناوریانه با بهره‌گیری از ابزارهای نوین برای تسهیل پژوهش‌های حدیثی.

این نسخه، علاوه بر افزایش چشمگیر منابع، امکان پژوهش بهینه‌تر، استفاده از قابلیت‌های پیشرفته و تسهیل دسترسی به داده‌های گسترده حدیثی را برای محققان فراهم می‌کند.»

جامع الأحادیث - نسخه ۴

«کتابخانه جامع الأحادیث نسخه چهارم، مجموعه‌ای جامع و دیجیتال از منابع حدیثی است که با بهره‌گیری از ابزارهای پیشرفته پژوهش، امکان دسترسی آسان و دقیق به متون و منابع حدیثی را برای محققان فراهم می‌سازد. علاوه بر متون اصلی، شروح و ترجمه‌ها و امکانات کتابخانه‌ای متنوعی نیز در این نرم‌افزار گنجانده شده است.»

گستره محتوایی

«در این نسخه، ۷۴۲ عنوان کتاب و رساله در قالب ۱۶۵۵ جلد گنجانده شده است. این در حالی است که نسخه ۳.۵ تنها شامل حدود ۴۷۰ عنوان منبع بود و بدین ترتیب، در نسخه جدید نزدیک به ۳۰۰ عنوان کتاب بر محتوای نرم‌افزار افزوده شده است. از این تعداد، حدود ۱۸۰ عنوان کتاب، متون حدیثی هستند که بسیاری از آنها تازه تحقیق و چاپ شده‌اند؛ برای نمونه، آثاری مانند کلمات سیدالعرب و طب‌الصادقین که اخیراً منتشر شده‌اند، در این نسخه لحاظ گردیده و در اختیار پژوهشگران قرار گرفته است.»

سیاست گردآوری منابع

«سیاست مرکز در گردآوری منابع را می‌توان در موارد زیر برشمرد:

۱. منابع حدیثی شیعه، شامل: امامیه، اسماعیلیه و زیدیه، از قرن نخست تا قرن چهاردهم، تا زمان تألیف مستدرک الوسائل؛

۲. مصادر بحار الأنوار علامه مجلسی. در این باره گاهی منابعی که تألیف دانشمندان اهل سنت بوده هم ارائه شده که غالباً منابعی در حوزه فضایل و مناقب بوده است؛

۳. شروح و ترجمه‌های حدیثی؛

۴. آثار علوم حدیثی همچون: کتاب‌های رجال، کتب ثمانیه و نیز آثاری درباره شرح واژگان دشوار احادیث (غریب الحدیث)؛

۵. برخی منابع تألیف‌شده توسط محدثان شیعه که محتوای آنها روایت‌های اهل سنت است؛

۶. منابع حدیثی معاصر که ویژگی‌های خاص علمی دارند.»

ابزارها و امکانات حدیث پژوهی

«امکانات پژوهشی و قابلیت‌هایی را که برای آسان‌سازی کار

حجت الاسلام باشتنی:

امکانات پژوهشی و قابلیت‌هایی را که برای آسان‌سازی کار محقق فراهم آمده است، می‌توان مهم‌ترین نوآوری‌های این نرم‌افزار دانست؛ که آن را از بسیاری از محصولات مشابه متمایز می‌سازد. این نوآوری، در قالب مجموعه‌ای از ابزارها و امکانات پژوهشی ارائه شده است؛ ابزارهایی که نه صرفاً یک کتابخانه دیجیتال، بلکه بستری هوشمند برای تحقیق و بررسی‌های تخصصی حدیثی به شمار می‌رود

محقق فراهم آمده است، می‌توان مهم‌ترین نوآوری‌های این نرم‌افزار دانست؛ که آن را از بسیاری از محصولات مشابه متمایز می‌سازد. این نوآوری، در قالب مجموعه‌ای از ابزارها و امکانات پژوهشی ارائه شده است؛ ابزارهایی که نه صرفاً یک کتابخانه دیجیتال، بلکه بستری هوشمند برای تحقیق و بررسی‌های تخصصی حدیثی به شمار می‌رود. در واقع، از این بخش به بعد نرم‌افزار، بیش از آنکه یک مخزن متنی باشد، نقش یک «یار پژوهشی» را برای محقق ایفا می‌کند.

از ویژگی‌های نسخه جدید نرم‌افزار، بهبود و ارتقای رابط کاربری است. همچنین در این نسخه، منابع حدیثی و کتابخانه موجود

به‌صورت موضوعی دسته‌بندی شده‌اند؛ از جمله در حوزه‌های: فقه، تفسیر، کلام، اخلاق، تاریخ، فضایل و مناقب. این دسته‌بندی، دسترسی کاربران به منابع مختلف را آسان‌تر کرده، امکان پژوهش تخصصی در موضوعات گوناگون را فراهم می‌نماید.»

فهرست احادیث

«یکی از زیرساخت‌های بنیادین نرم‌افزار، «فهرست احادیث» است. در این کارپوشه، بیش از ۴۳۰ هزار حدیث گردآوری و عرضه شده که از ۲۴۵ عنوان کتاب حدیثی معتبر استخراج گردیده‌اند. نکته مهم اینجاست که هر حدیث، فارغ از جایگاهش در کتاب اصلی، در اینجا یک پرونده مستقل دارد؛ به عبارت دیگر، هر روایت با یک شناسه یکتا تعریف شده و از قالب کتابی جدا گشته است. باین‌حال، تمامی مشخصات کتابی حدیث، مانند: عنوان اثر، شماره جلد، صفحه و باب، در پرونده آن حفظ شده تا پیوند با منبع اولیه همچنان برقرار باشد.

این شیوه عرضه، دو ویژگی کلیدی دارد:

نخست اینکه پژوهشگر می‌تواند هر حدیث را به‌صورت مستقل بررسی کند و دوم آنکه امکان ایجاد ارتباطات جدید میان احادیث، بدون محدودیت ساختار کتابی فراهم می‌شود. بدین ترتیب، «فهرست احادیث» یک بانک داده غنی و منسجم پدید می‌آورد که زیرساخت بسیاری از قابلیت‌های هوشمند نرم‌افزار به شمار می‌رود.»

گروه‌بندی و تخریج خودکار احادیث هم‌متن

«از دیگر قابلیت‌های شاخص فهرست احادیث، امکان گروه‌بندی و

تخریج خودکار روایات هم‌متن است. در این فرآیند، تمامی روایات موجود در پایگاه بررسی می‌شوند و احادیثی که متن کاملاً یکسان دارند، در کنار هم قرار می‌گیرند. حاصل این فرایند، چنین است:

* از میان ۴۳۴ هزار روایت موجود، در نهایت، حدود ۱۷۰ هزار متن حدیثی متمایز شناسایی می‌شود.

* هر متن به‌صورت یک گروه مستقل نمایش داده شده و روایات هم‌متن آن از منابع مختلف ذیل همان گروه قرار می‌گیرند.

مزایای این قابلیت مهم، عبارت‌اند از:

* بهینه‌سازی جست‌وجو: پژوهشگر به‌جای مواجهه با صدها روایت تکراری، مستقیماً به متن واحد دسترسی می‌یابد.

* غنی‌سازی داده‌ها: اطلاعات مرتبط با یک روایت، از جمله شروح و تفاسیر آن در منابع مختلف، می‌تواند در ذیل سایر هم‌متن‌ها نیز عرضه شود.

* نمایش نسخه‌های گوناگون: پژوهشگر به‌سادگی می‌تواند اختلاف نسخه‌های یک حدیث را در منابع مختلف مشاهده کند.

* بستر تخریج و منبع‌یابی: این گروه‌بندی، گامی مهم در جهت تخریج مصطلح حدیث به معنای «متحدیابی و احراز صدور» است.

نمونه‌ای روشن از کاربرد این قابلیت، آن است که اگر حدیثی در کافی آمده و شرح یا توضیحی از همان متن در بحارالانوار وجود داشته باشد، نرم‌افزار با توجه به هم‌متنی این دو روایت، شرح بحارالانوار را در کنار روایت کافی نیز نمایش می‌دهد. چنین امکانی، عملاً نوعی هم‌افزایی را میان منابع حدیثی ایجاد می‌کند.»

حجت الاسلام باشتنی:

ویژگی دیگری که این نرم افزار را در زمره محصولات نسل جدید قرار می دهد، جست و جوی معنایی است. برخلاف جست و جوی لفظی که تنها به تطابق واژگان اکتفا می کند، این امکان که مبتنی بر فناوری های هوش مصنوعی و متن کاوی طراحی شده، توانایی تحلیل مفهومی دارد.

بدین ترتیب، پژوهشگر می تواند مفهومی را جست و جو کند و نرم افزار احادیث مرتبط را، حتی اگر با واژگان متفاوتی بیان شده باشند، بازیابی کند

یکی از نوآوری های جالب این بخش، جداسازی نقل قول های پیامبران در دل روایات معصومان (ع) است. به این ترتیب، اگر در سخن امام علی (ع) عبارتی از حضرت آدم (ع) نقل شده باشد، هم کاربر می تواند آن را به عنوان حدیث امام مشاهده کند و هم به صورت روایت مستقل از حضرت آدم (ع)، فیلتر و بازیابی نماید.

امکانات تکمیلی

«علاوه بر قابلیت های اصلی که بیان نمودیم، ابزارهای تکمیلی متعددی نیز در نرم افزار ارائه شده است؛ از جمله:

- ارائه آمار و نمودار از توزیع داده های حدیثی؛ مثلاً تعداد روایات هر معصوم یا سهم هر قرن از میراث حدیثی؛
- مقایسه متنی دو روایت برای بررسی اختلاف نسخه ها؛
- مجموعه سازی احادیث و خروجی گرفتن از آنها در قالب فایل Word برای استفاده در پژوهش ها و مقالات.»

پرونده حدیث و قابلیت های پیشرفته تحلیل روایات

«یکی از مهم ترین و جذاب ترین بخش های نرم افزار، قسمت مربوط به «پرونده حدیث» است؛ بخشی که می توان آن را نقطه عطف این پروژه دانست. در این بخش برای تمامی ۴۳۴ هزار حدیث موجود، پرونده ای مستقل تشکیل شده است. هر پرونده حدیث، یک هویت مجزا دارد و مجموعه ای جامع و ساختارمند از داده های مرتبط با همان حدیث را در اختیار پژوهشگر قرار می دهد. پرونده حدیث، نه تنها شامل اطلاعات شناسنامه ای روایت (متن،

جست و جوی معنایی مبتنی بر هوش مصنوعی

«ویژگی دیگری که این نرم افزار را در زمره محصولات نسل جدید قرار می دهد، جست و جوی معنایی است. برخلاف جست و جوی لفظی که تنها به تطابق واژگان اکتفا می کند، این امکان که مبتنی بر فناوری های هوش مصنوعی و متن کاوی طراحی شده، توانایی تحلیل مفهومی دارد.

بدین ترتیب، پژوهشگر می تواند مفهومی را جست و جو کند و نرم افزار احادیث مرتبط را، حتی اگر با واژگان متفاوتی بیان شده باشند، بازیابی کند؛ برای مثال، با جست و جوی عبارت «اهمیت تفکر»، حدیث مشهور «أفضل العبادۃ الفکر» از میان ده ها روایت مرتبط پیشنهاد می شود.

از آنجا که اجرای این قابلیت به صورت برخط است، همواره می توان انتظار داشت که نتایج جست و جو بر اساس آخرین داده ها و بهینه سازی ها ارائه شود.»

فیلترها و محدودسازهای پژوهشی

«برای آنکه کاربر بتواند میان انبوه داده ها مسیر مورد نظر خود را سریع تر بیابد، امکانات متنوعی برای محدودسازی جست و جو در نظر گرفته شده است. پژوهشگر می تواند احادیث را بر اساس معیارهای زیر فیلتر کند:

- منبع (کتاب حدیثی)؛
- قرن وفات مؤلف؛
- مذهب مؤلف؛
- قائل حدیث (معصوم).

منبع، شناسه، باب، گوینده) است، بلکه مؤلفه‌های محتوایی، سندی، رجالی و حتی تحلیل داده‌کاوانه نیز در آن گنجانده شده است. به این ترتیب، پژوهشگر با گشودن یک پرونده حدیث، تصویری کامل از تمامی ابعاد آن روایت - از متن و ترجمه تا روابط میان متنی و تخریج ماشینی - در اختیار خواهد داشت.

مؤلفه‌های اصلی پرونده حدیث، عبارت است از:

۱. اطلاعات شناسنامه‌ای: متن کامل روایت، منبع اصلی، شناسه یکتا، عنوان باب و نام گوینده؛
۲. اطلاعات محتوایی: ترجمه فارسی، شروح حدیثی و توضیحات محققان؛
۳. اطلاعات سندی و رجالی: داده‌های مرتبط با سند روایت که عمدتاً بر پایه داده‌های نرم‌افزار «درایة النور» تأمین شده است؛
۴. اطلاعات تحلیلی و داده‌کاوانه: شامل: تخریج ماشینی، مشابهت‌یابی لفظی و معنایی، و شبکه ارتباطی حدیث در قالب «گراف حدیث».

تخریج و مشابهت‌یابی ماشینی

«در پرونده حدیث، بخشی مهم به تخریج و مشابهت‌یابی اختصاص یافته است. در این فرایند، هر حدیث با استفاده از الگوریتم‌های هوشمند با دیگر روایات مقایسه می‌شود. نتایج این مقایسه، به شکل روابط متنی و معنایی در پرونده ثبت شده است. این روابط، شامل موارد زیر است:

* احادیث هم‌متن: روایاتی با شباهت لفظی بیش از ۸۰ درصد که معمولاً در طول و محتوا یکسان هستند؛

* رابطه کل و جزء: اگر روایتی طولانی‌تر باشد و روایت کوتاه‌تری عین عباراتی از آن را در بر گیرد، روایت دوم «جزء» و اولی «کل» تلقی می‌شود؛ برای مثال، در کافی روایت «کل معروف صدقة و افضل صدقة...» به‌عنوان متن کل آمده و روایت «کل معروف صدقة» مصداق روایت جزء است؛

* مأخذ و فرع مأخذ: در صورتی که روایتی از منبعی اصلی مثل کافی یا تهذیب، در کتابی متأخرتر مانند وسائل الشیعه نقل شده باشد، نرم‌افزار این رابطه را به‌صورت ماشینی شناسایی کرده، نمایش می‌دهد.

تمامی این روابط به‌طور خودکار و ماشینی و بر اساس الگوریتم‌های متن‌کاوی استخراج شده‌اند. اگرچه امکان خطاهای جزئی وجود دارد،

حجت‌الاسلام باشتنی:

یکی از مهم‌ترین و جذاب‌ترین بخش‌های نرم‌افزار، قسمت مربوط به «پرونده حدیث» است؛ بخشی که می‌توان آن را نقطه عطف این پروژه دانست. در این بخش برای تمامی ۴۳۴ هزار حدیث موجود، پرونده‌ای مستقل تشکیل شده است. هر پرونده حدیث، یک هویت مجزا دارد و مجموعه‌ای جامع و ساختارمند از داده‌های مرتبط با همان حدیث را در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد

اما دقت این فرایند بالای ۹۵ درصد گزارش شده است. افزون بر این، تیم پژوهشی حتی از داده‌های بازسازی اسناد در نرم‌افزار درایة النور نیز برای تقویت فرایند مأخذیابی استفاده کرده است.

گراف حدیث (نمایش شبکه روابط)

«یکی از نوآوری‌های برجسته در پرونده حدیث، نمایش شبکه‌ای روابط روایات در قالب گراف حدیث است. پژوهشگر با کلیک روی گزینه «گراف»، می‌تواند تمامی روابط یک حدیث را به‌صورت تصویری و لایه‌ای مشاهده کند.

برای نمونه، خطبه دوم نهج‌البلاغه به‌عنوان متنی کلان نمایش داده می‌شود و تمامی احادیث جزئی‌تر یا مرتبط ذیل آن قرار می‌گیرند. این قابلیت به پژوهشگر اجازه می‌دهد که هم روابط متنی را بهتر درک کند و هم به‌سرعت به پرونده روایات مرتبط دسترسی یابد.»

داده‌های آماری پرونده‌ها

«پرونده حدیث از نظر کمی نیز غنای چشمگیری دارد و شامل موارد ذیل است:

- * حدود ۲۹۲ هزار حدیث از مجموع ۴۳۴ هزار روایت، دارای ترجمه فارسی هستند؛
- * نزدیک به ۲۰۰ هزار حدیث شرح‌نگاری شده‌اند؛
- * حدود ۲۲۰ هزار حدیث اطلاعات سندی و رجالی ثبت‌شده دارند.

این آمار نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از بانک حدیثی نرم‌افزار، با داده‌های محتوایی و تحلیلی تکمیل شده و پژوهشگر می‌تواند در حوزه‌های گوناگون از آن بهره‌برداری کند.»

مقایسه منابع حدیثی

«یکی دیگر از قابلیت‌های مبتنی بر زیرساخت مشابهت‌یابی، امکان مقایسه میان منابع مختلف است. پژوهشگر می‌تواند دو کتاب حدیثی، یا حتی یک منبع خاص در برابر تمام منابع دیگر را مقایسه کند.

برای مثال:

- مقایسه کتاب کافی و تهذیب نشان می‌دهد که میان این دو مجموعه، حدود ۶۵۳۹ حدیث هم‌متن و ۷۳۷ روایت جزء و کل وجود دارد.

- در مقیاسی گسترده‌تر، بررسی میزان مشابهت میان کافی و همه ۲۴۵ منبع دیگر، نشان می‌دهد که بیشترین هم‌پوشانی میان کافی و وافی است؛ به گونه‌ای که ۹۷ درصد احادیث کافی در وافی نیز حضور دارد.

- این قابلیت، علاوه بر نمایش آماری، امکان مشاهده مستقیم احادیث مشابه را نیز فراهم می‌سازد.»

فهارس تخصصی

«بخش پایانی امکانات پرونده حدیث، فهارس تخصصی است که حاصل سال‌ها کار پژوهشی در گروه حدیث مرکز تحقیقات نور به شمار می‌رود. در این بخش، محققان موجودیت‌های مهم متنی همچون اسامی: پیامبران، فرشتگان، مکان‌ها، زمان‌ها و وقایع را در احادیث نشانه‌گذاری کرده‌اند؛ به عنوان مثال، کاربر می‌تواند تنها احادیثی را که در آنها نام انبیا آمده است، جست‌وجو و مشاهده کند. چنین امکانی، دریچه‌های تازه‌ای برای تحقیقات موضوعی و میان‌رشته‌ای فراهم می‌آورد.»

حجت الاسلام بهرامی:

امکانات جدید نرم‌افزار، از جمله جست‌وجوی معنایی و گروه‌بندی احادیث، پژوهشگر را قادر می‌سازد تا با سرعت و دقت بیشتری به نتایج دست یابد؛ امکانی که در روش‌های سنتی و دستی، تقریباً ناممکن بود.

اگرچه امروز در زمینه دیجیتال‌سازی و سازمان‌دهی منابع حدیثی به بلوغ نسبی رسیده‌ایم، اما هنوز این ظرفیت‌ها برای استادان و پژوهشگران به خوبی معرفی نشده و آموزش‌های لازم ارائه نگردیده است. به همین دلیل، برخی قابلیت‌های مهم نرم‌افزار، حتی برای اهل تحقیق، ناشناخته مانده است

چشم‌انداز آینده

«پرونده حدیث، همچنان پروژه‌ای در حال تکمیل است و یکی از چشم‌اندازهای اصلی نرم‌افزار جامع الأحادیث، توسعه بیشتر این بخش است؛ به‌ویژه در زمینه دخالت دادن داده‌های سندی در فرآیند تخریج. این گام می‌تواند پژوهشگر را یک قدم دیگر به تخریج نهایی روایت نزدیک کند.

در پایان، از تمامی همکاران خود در بخش‌های مختلف مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی که در شکل‌گیری این محصول نقش داشته‌اند و نرم‌افزار نتیجه تلاش جمعی آنان است، قدردانی می‌کنم.»

ب. حجت‌الاسلام دکتر بهرامی

مروری بر تلاش‌های سی‌وشش ساله مرکز نور

سخنران دوم این مراسم، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حسین بهرامی، رئیس مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی بود که در ابتدای بیانات خود، با ذکر حدیثی از امام باقر(ع) به اهمیت روایت و درایت در ارتقای ایمان مؤمنان اشاره کرد و سپس میلاد پیامبر اکرم(ص) و امام جعفر صادق(ع) را تبریک گفت. او یاد شهدا و به‌ویژه شهدای روزهای اخیر را گرامی داشت و همچنین، از حضور آیت‌الله اعرافی و دیگر استادان حوزه تقدیر کرد.

وی با اشاره به گزارشی که پیش‌تر ارائه شد، توضیح داد که نسخه چهارم جامع‌الأحادیث، نتیجه بیش از سه دهه تلاش مستمر است؛ تلاشی که گاه برابر با عمر مفید چندین پژوهشگر صرف یک پروژه شده است. او نمونه‌ای از این کوشش‌ها را اِعراب‌گذاری کامل احادیث دانست؛ خدمتی که حتی در نسخه‌های چاپی بسیاری از کتاب‌ها وجود ندارد و امروزه پژوهشگران در کارهای تحقیقاتی خود، به همین نسخه‌های نرم‌افزاری مرکز نور استناد می‌کنند.

سه لایه فعالیت در حوزه علوم اسلامی دیجیتال

«مسیر حدیث‌پژوهی با کمک فناوری و با استفاده از ابزارهای و امکانات فناورانه را می‌توان در سه لایه ترسیم کرد:

۱. دیجیتال‌سازی منابع حدیثی

این فعالیت از سال‌های پایانی دهه شصت با «کتاب‌اربعه» و «وسائل الشیعه» آغاز شد و به‌تدریج گسترش یافت. در نرم‌افزار «نور ۲.۵»، بحارالأنوار و مصادر آن ارائه شد و در نرم‌افزار «جامع‌الأحادیث

۳.۵»، حدود هزار جلد منابع حدیثی، ترجمه‌ها و شروح در دسترس قرار گرفت. آمار منابع در نسخه چهارم جامع‌الأحادیث، اکنون به ۱۶۵۵ جلد رسیده است؛ یعنی رشدی بیش از ۴۰ درصد نسبت به نسخه قبلی. علاوه بر منابع اصلی شیعه، بخشی از آثار زیدیه و اسماعیلیه نیز با برچسب مشخص افزوده شده‌اند.

۲. استخراج و سازمان‌دهی احادیث

در این مرحله، احادیث از متن کتاب‌ها استخراج گردیده و به صورت مستقل سازمان‌دهی شده‌اند. هر حدیث دارای «پرونده حدیث» است که ارتباط آن با ترجمه‌ها، شروح، نسخه‌های مختلف و منابع استنادکننده مشخص می‌شود. همچنین، برچسب‌گذاری و موضوع‌گذاری احادیث انجام شده است. این فرایند، در امتداد کارهایی مانند «معجم موضوعی بحارالأنوار» و «معجم موضوعی وسائل‌الشیعه» پیش رفته و امروز در قالب جامع‌ترین نسخه نرم‌افزار عرضه می‌شود.

۳. ارائه قابلیت‌های پژوهشی نوین

امکانات جدید نرم‌افزار، از جمله جست‌وجوی معنایی و گروه‌بندی احادیث، پژوهشگر را قادر می‌سازد تا با سرعت و دقت بیشتری به نتایج دست یابد؛ امکانی که در روش‌های سنتی و دستی، تقریباً ناممکن بود.

اگرچه امروز در زمینه دیجیتال‌سازی و سازمان‌دهی منابع حدیثی به بلوغ نسبی رسیده‌ایم، اما هنوز این ظرفیت‌ها برای استادان و پژوهشگران به‌خوبی معرفی نشده و آموزش‌های لازم ارائه نگردیده است. به همین دلیل، برخی قابلیت‌های مهم نرم‌افزار، حتی برای اهل تحقیق، ناشناخته مانده است. بنابراین، کلیپ‌ها و آموزش‌های متعددی در پایگاه نورسافت و شبکه‌های اجتماعی در دسترس قرار گرفته تا این مشکل برطرف شود.»

اکنون در جایگاهی هستیم که در طی سه دهه گذشته، تمامی احادیث شیعه یک‌به‌یک بررسی شده و با بیش از بیست نمایه موضوعی و محتوایی برچسب‌گذاری شده‌اند؛ از جمله، اسامی: پیامبران، اقوام، کتاب‌ها، اعلام راویان و غیر راویان. به این ترتیب، پژوهشگر می‌تواند تنها با یک کلیک، مجموعه‌ای کامل از روایات مرتبط با یک نمایه خاص را بازیابی کند

اکنون در جایگاهی هستیم که در طی سه دهه گذشته، تمامی احادیث شیعه یک‌به‌یک بررسی شده و با بیش از بیست نمایه موضوعی و محتوایی برچسب‌گذاری شده‌اند؛ از جمله، اسامی: پیامبران، اقوام، کتاب‌ها، اعلام راویان و غیر راویان. به این ترتیب، پژوهشگر می‌تواند تنها با یک کلیک، مجموعه‌ای کامل از روایات مرتبط با یک نمایه خاص را بازیابی کند.

نمونه‌های را عرض می‌کنم از کاری که با آستان قدس رضوی در حال پیگیری و انجام آن هستیم و در خصوص روایات امام رضا(ع) است. برای این روایات، قبلاً بزرگانی عمر خود را صرف کرده‌اند و چندین مسند نوشته‌اند؛ ولی تا به حال، هیچ‌کدام از آنها قابل مقایسه با خروجی جامع الاحادیث نیست؛ چون در اینجا کافی است که محقق مشخص کند احادیث امام رضا(ع) را می‌خواهد یا احادیثی که ابناء الرضا از ایشان نقل کرده‌اند؛ در این صورت، برنامه همه اینها را به تفکیک در اختیار او قرار می‌دهد که تقریباً بدون هیچ خطایی و با یک اطمینان نسبی و قابل اتکایی است. این موارد نسل دوم از علوم اسلامی دیجیتال است که امروز به برکت تدبیری که مقام معظم رهبری داشتند و به برکت اخلاص و زحمات فراوانی که همکاران ما در این مرکز به خرج دادند، اکنون به ثمر نشسته است.

نسل آینده، با ورود هوش مصنوعی تحلیلی و مولد تعریف می‌شود؛ هوش مصنوعی‌ای که نه تنها متن را بازیابی می‌کند، بلکه تحلیل مفهومی ارائه می‌دهد؛ به عنوان نمونه، «گفت‌وگو با احادیث» به پژوهشگر امکان می‌دهد مفهومی نو را مطرح کرده، پاسخ‌های حدیثی متناسب با آن دریافت کند.

ظرفیت‌های نوین پژوهش‌های حدیثی در پرتو جامع‌الاحادیث

«در این نرم‌افزار که امروز رونمایی می‌شود ظرفیت‌های جدیدی فراهم شده و امکانات مهمی به وجود آمده است که در گذشته به هیچ وجه، امکان‌پذیر نبود؛ به عنوان نمونه، با یک بررسی کوتاه به کمک این برنامه می‌توان فهمید که حدود ۴۹ درصد از روایات کتاب دعائم الإسلام در کتب اربعه یافت می‌شود؛ حال، گاه به صورت کامل و گاه به صورت تقطیع شده، یا با اندکی تفاوت لفظی. این نسبت، در منابع ثانویه‌ای مانند: الوافی، وسائل الشیعه و بحار الأنوار به ۸۱ درصد می‌رسد و تنها ۱۹ درصد از روایات دعائم الإسلام در منابع شیعه مشابه ندارد. با افزودن کتاب مستدرک وسائل الشیعه، این عدد به حداقل ممکن کاهش یافته و تنها یک یا دو درصد از روایات دعائم الإسلام باقی می‌ماند که در مصادر شیعه دیده نمی‌شود.

این قابلیت آماری و تحلیلی نشان می‌دهد که پژوهشگر امروز می‌تواند با چند کلیک، میزان اشتراک و تفاوت منابع مختلف را ارزیابی کند؛ برای نمونه، استخراج روایات مشترک میان کافی و تهذیب و بررسی تفاوت‌های میان آنها، چه ناشی از تقطیع، و چه ناشی از تصحیف، اکنون به سادگی ممکن شده است.

نرم‌افزار دیگری که باز در حوزه حدیث تولید شده و جا دارد حدیث‌پژوهان و اساتید توجه بیشتری به آن داشته باشند، نرم‌افزار «جامع احادیث شیعه و اهل سنت» است که تا کتاب‌های حدیثی قرن پنجم را پوشش می‌دهد و امکان مقایسه حدیثی میان منابع شیعه و اهل سنت را فراهم آورده است؛ به نحوی که می‌توان حدیث‌به‌حدیث، کتاب‌به‌کتاب و موضوع‌به‌موضوع را مورد بررسی تطبیقی قرار داد؛ کاری که پیش‌تر با دشواری بسیار انجام می‌شد.

نوآوری‌های اخیر

«در ارتباط با به‌کارگیری هوش مصنوعی، در سال جاری دو محصول جدید رونمایی شد:

۱. گفت‌وگو با احادیث در پایگاه جامع‌الاحادیث؛ که جست‌وجوی معنایی و تحلیلی را فراهم می‌آورد؛

۲. تولید ۱۷۰ هزار مقاله تاریخ اسلام به زبان فارسی با بهره‌گیری از هوش مصنوعی؛ که بر پایگاه جامع تاریخ عرضه شد.

علاوه بر این، پروژه ترجمه مقالات نورمگز به زبان‌های عربی و انگلیسی با اولویت مجلات حوزوی، در حال انجام است تا دانش تولیدشده در کشور در سطح بین‌المللی هم قابل بهره‌برداری باشد.»

سه نکته پایانی

«در پایان، به سه نکته کوتاه هم اشاره می‌کنم:

۱. نسخه سبک نرم‌افزار

برای رفع مشکلات ناشی از حجم بالای برنامه‌ها، برای کسانی که برخط کار می‌کنند، نسخه‌ای کم‌حجم از جامع‌الاحادیث جدید تولید شده که به راحتی نصب و استفاده می‌شود.

۲. خدمات به طلاب حوزه

با همکاری حوزه‌های علمی، دسترسی آسان طلاب به نرم‌افزارهای محوری مانند: حدیث، قرآن، لغت و دروس حوزوی از طریق پیش‌خوان فراهم خواهد شد.

۳. برگزاری همایش علوم اسلامی و انسانی دیجیتال

این همایش، هفدهم مهرماه در مرکز نور برگزار می‌شود و نمایشگاهی از آثار فناورانه در این حوزه نیز همراه آن خواهد بود.

در پایان عرایضم، ضمن تقدیر از همکاران مرکز در طول سالیان گذشته، از حضور استادان، آیات عظام و اعضای شورای عالی حوزه‌های علمی تشکر می‌کنم و یاد می‌کنم از مرحوم حضرت آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی که در یکی از مراسم رونمایی با احترام ویژه‌ای بنر جامع‌الاحادیث را بوسیدند؛ حرکتی که نشان از جایگاه رفیع حدیث در فرهنگ دینی دارد.»

ج. سخنران ویژه مراسم: حضرت آیت‌الله اعرافی

سخنران ویژه این مراسم، حضرت آیت‌الله اعرافی، مدیر محترم حوزه‌های علمی کشور بود که در آغاز سخن، ضمن تبریک میلاد خجسته پیامبر عظیم‌الشان اسلام و فرزند گرامی او، امام صادق (علیه السلام)، و تبریک هفته وحدت و گرمی‌داشت یاد و نام علمای سلف حوزه‌های علمی، به‌ویژه مرجع عالی‌قدر حضرت آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی (ره)، و شهدای اسلام و انقلاب، ابتدا از مراجع عالی‌قدر، به‌خصوص رهبر معظم انقلاب قدردانی کرد که بسیاری از نهادها و دستاوردهای حوزه، مرهون هدایت‌ها و رهنمودهای ایشان بوده است. وی همچنین، ابراز داشت:

«صمیمانه از دوستان، محققان و فناوران مرکز تحقیقات کامپیوتری نور و ریاست محترم آن، تشکر می‌کنم. این مرکز حقیقتاً نهادی پیشگام و پیشرو بوده که افق‌های تازه‌ای را به روی حوزه گشوده و مسیرهای نوینی برای پژوهش، تحقیق، تبیین و تبلیغ در اختیار حوزه‌های علمی قرار داده است. برکات فعالیت‌های این مجموعه، نه تنها در حوزه، بلکه در دیگر مجامع علمی نیز آشکار است. در این میان، از حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر بهرامی نیز تشکر ویژه دارم؛ چه به دلیل هدایت‌های مؤثر ایشان نسبت به این مرکز و گشودن افق‌های تازه، و چه به جهت همکاری‌هایشان با مدیریت حوزه در عرصه‌های گوناگون؛ از جمله تأسیس انجمن فضای مجازی و هوش مصنوعی و راه‌اندازی رشته‌های علمی مرتبط که تاکنون چندین دوره پذیرش دانشجو داشته و نتایج ارزشمندی را نشان داده است.»

جایگاه بی‌بدیل پیامبر اکرم(ص)
 «ابتدای سخن را با کلامی درباره پیامبر اکرم(ص) آغاز می‌کنم. ساحت رسول خدا(ص)، ساحتی است بس بلند که هیچ‌کس به کنه عظمت آن راه ندارد. او نخستین مخلوق الهی است که گرچه در پایان سلسله انبیا مبعوث شد، اما در صدر آنان قرار گرفت؛ در مقامی که قرآن از آن به «قاب قوسین» یاد کرده است. هیچ‌کس در ملک و ملکوت و عوالم غیب و شهود، با آن حضرت قابل مقایسه نیست. انوار پیامبر اسلام سراسر

آفاق را روشن کرده و تا قیامت این فروغ ادامه خواهد داشت.

از شگفتی‌های رسالت ایشان، آن است که در مدت کوتاه ۳۳ سال، بدون بهره‌گیری از ابزارهای رسانه‌ای، نور اسلام را به سراسر عالم رساند. در همان روزهایی که پیامبر در بستر بیماری و آماده لقای الهی بود، پرچمداران اسلام به دروازه‌های اروپا و آفریقا رسیده بودند. این گسترش، نه با شمشیر، بلکه با ذخایر معرفتی، معنوی، اخلاقی و جاذبه‌های بی‌بدیل پیامبر اکرم(ص) تحقق یافت.

اخلاق عظیم، طهارت روح و تربیت شاگردانی برجسته، موجب شد که موانع بزرگ فرو بریزد و دروازه‌های تمدنی تازه گشوده شود. پیامبر در محیطی مبعوث شد که با وجود تمدن‌های بزرگ در ایران، یونان، مصر، هند و چین، شبه‌جزیره عربستان از نظر معرفتی و فرهنگی در دوره فترت و تهی‌دستی قرار داشت؛ جامعه‌ای پراکنده، بدون دولت و نظام اجتماعی، و خالی از اندیشه و فرهنگ برتر. تنها ادبیات عرب، اندک‌رشحاتی از نوآوری داشت؛ اما مجموع جامعه، فاقد شاخص‌های یک تمدن پویا بود.

پیامبر در چنین فضایی توانست با سرمایه عظیم معنوی، اخلاقی و فکری، دولتی برپا کند، جامعه‌ای نو بسازد، موجی جهانی را بنیان نهد و تمدنی نوین را پایه‌گذاری کند؛ تمدنی که ریشه در آسمان دارد و در عین حال، به نیازهای انسانی پاسخ می‌دهد. اینها همه از معجزات پیامبر بزرگوار اسلام است.

امروز نیز افتخار حوزه و انقلاب اسلامی، آن است که بتواند پیام آن حضرت را نمایندگی کند و در مسیر او گام بردارد؛ همان پیامبری که سراجی منیر بود و نور او تا همیشه تاریخ، چراغ راه بشریت باقی خواهد ماند.

جنگ دوازده‌روزه اخیر که بین ایران اسلامی و رژیم غاصب صهیونیستی اتفاق افتاد، دارای جلوه‌های آشکار امداد غیبی الهی بود؛ امدادهایی که «هزار برابر بیش از واقعه طبس» بود. این امداد الهی، در سه عرصه مهم تجلی یافت:

۱. رهبری و فرماندهی کل قوا که با تدبیر و هدایت خود، نقش اساسی در مدیریت بحران ایفا کرد؛

۲. حضور وحدت‌بخش و شجاعانه ملت ایران که در صحنه‌های مختلف اجتماعی، به‌ویژه در نمازهای جمعه و تجمعات اعتراضی، خود را نشان داد؛

۳. حرکت نیرومند نیروهای مسلح که در میدان عمل با قدرت ایستادند و حماسه‌ای ماندگار آفریدند.

این حضور همه‌جانبه مردم و نخبگان، از مراجع و علما گرفته تا دانشگاهیان و شخصیت‌های مختلف، نشان داد که ملت ایران با وجود فشارهای سنگین اقتصادی و تورم‌های طولانی‌مدت، همچنان پای انقلاب و آرمان‌های آن ایستاده است. این پدیده، درسی بزرگ و الهام‌بخش برای حوزه‌ها و مراکز علمی است.

بیم‌ها و امیدهای فناوری‌های نو و هوش مصنوعی

«از تجربه‌های اخیر علمی و اجتماعی، موضوع مهم فناوری‌های نوین و به‌ویژه هوش مصنوعی است. اینجانب در چند روز گذشته در مراسم افتتاحیه یکی از مراکز حوزوی، درباره موضوع «تخصصی شدن علوم اسلامی» سخنانی بیان کردم و بیم‌ها و

امیدهای آن را یادآوری نمود. امروز نیز مايلم مشابه همان بحث را، هرچند به اختصار، درباره «رشد فناوری‌های نو و به‌ویژه ظهور هوش مصنوعی» یادآور شوم؛ موضوعی که برای حوزه علمیه، اهمیت حیاتی دارد.»

فرصت‌ها و تهدیدهای هوش مصنوعی برای حوزه

«فناوری هوش مصنوعی همان‌قدر که فرصت‌ساز است، تهدیدهایی جدی نیز در پی دارد. یکی از نگرانی‌های جدی، عقب‌ماندن از تحولات جهانی و گرفتار شدن در حالت انفعال است؛ خطری که می‌تواند در همه ساحت‌های معرفتی، اجتماعی و معیشتی ما را تهدید کند.

ظرفیت‌ها و چالش‌های پیش روی حوزه در عرصه فناوری‌های نوین، به‌ویژه هوش مصنوعی، باید مد نظر باشد. امروز ما با پدیده‌ای مواجه هستیم که نه تنها یک فناوری علمی است، بلکه ابعاد معرفتی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دارد و به همه ساحت‌های زندگی بشر دست خواهد انداخت. از این‌رو، حوزه‌های علمیه باید هم بیمناک باشند از آسیب‌ها و تهدیدهای این موج جدید، و هم امیدوار و دارای نقشه راه و راهبرد روشن برای مواجهه فعال و مؤثر.

در حال حاضر، اهتمام دستگاه‌های مسئول کشور در زمینه هوش مصنوعی، کافی نیست. بنده در خصوص اهتمام دستگاه‌های مسئول دولتی و قانون‌گذاری در خصوص تحولات هوش مصنوعی دغدغه دارم و در مواردی نگران نیز هستم؛ نسبت به کار خود ما هم همین‌طور. البته از نظر پیشرفت هوش مصنوعی و تسهیلی که صورت خواهد گرفت و همه قلمروهای فکری، معرفتی، معیشتی، اجتماعی و دیگر ساحت‌های زندگی بشر را متحول خواهد کرد، باید امیدوار بود.

یکی از نگرانی‌ها، این است که ما در این تموج فناوری‌های جدید و پیشرفت‌ها، عقب بمانیم و نتوانیم بر همه ابعاد آن سیطره پیدا کنیم. به‌تازگی متنی در حال آماده‌سازی است که با همکاری گروهی از کارشناسان تهیه می‌شود و به رؤسای قوا و نهادهای مسئول تقدیم خواهد شد و نسخه‌ای نیز به محضر رهبر معظم انقلاب ارسال می‌گردد. سندی هم به‌عنوان «سند حوزه و هوش مصنوعی و فناوری‌های پیشرفته» در حال نهایی شدن است که نقشه راه حوزه در این عرصه خواهد بود.»

رابطه حوزه علمیه با هوش مصنوعی

«رابطه حوزه علمیه با هوش مصنوعی و فناوری‌های نو، در چند محور اصلی باید پیگیری شود:

۱. محور معرفتی و نظری

هوش مصنوعی، تنها یک پدیده علمی و فناورانه نیست؛ بلکه ابعاد معرفتی، اجتماعی، سیاسی و اخلاقی دارد که ارتباط تنگاتنگی با اندیشه اسلامی پیدا می‌کند. حوزه باید در این عرصه نظریه‌پردازی نماید و فقه معاصر، فلسفه نو، اخلاق و حقوق مرتبط با هوش مصنوعی را گسترش دهد. برخی پژوهشگران، مانند استاد آقای مفیدی، سال‌هاست در این زمینه فعالیت کرده و حتی مجموعه‌های چندجلدی با عنوان «فقه هوش مصنوعی» فراهم آورده‌اند.

۲. محور پژوهش‌های حوزوی

حوزه باید از ظرفیت‌های هوش مصنوعی در پژوهش‌های خود بهره گیرد؛ به‌عنوان نمونه، در متون دینی، این فناوری می‌تواند امکان استنتاج جدید از آیات و روایات را فراهم آورد. در علوم اسلامی مانند: کلام، تفسیر، حدیث و فقه، هوش مصنوعی

آیت‌الله اعرافی:

صمیمانه از دوستان، محققان و فناوران مرکز تحقیقات کامپیوتری نور و ریاست محترم آن، تشکر می‌کنم. این مرکز حقیقتاً نهادی پیشگام و پیشرو بوده که افق‌های تازه‌ای را به روی حوزه گشوده و مسیرهای نوینی برای پژوهش، تحقیق، تبیین و تبلیغ در اختیار حوزه‌های علمیه قرار داده است. برکات فعالیت‌های این مجموعه، نه تنها در حوزه، بلکه در دیگر مجامع علمی نیز آشکار است

تأکید می‌کنم که این مراکز باید با سرعت بیشتری به سمت هوشمندسازی جامع حرکت کند؛ تا همچنان پیشگام باقی بماند. میراث علمی گذشتگان، با رنج و مشقت فراوان به دست ما رسیده است و امروز رسالت حوزه، آن است که با بهره‌گیری از ابزارهای نوین، آینده‌ای روشن‌تر و گسترده‌تر برای معارف اسلامی ترسیم کند.

امیدوارم این نرم‌افزار که امروز رونمایی می‌شود، بتواند در آغاز سال تحصیلی جدید، موجی تازه در حوزه ایجاد کند و زمینه بهره‌گیری گسترده‌تر از میراث حدیثی اهل بیت (ع) را فراهم آورد.***

گفتنی است که در پایان این مراسم، با حضور علما و اساتید حوزه و با یاد و نام شهدای اسلام و راویان حدیث، از نرم‌افزار «جامع الأحادیث - نسخه ۴» رونمایی شد. ■

می‌تواند به کشف منطق نهفته و گراف‌های دانشی یاری رساند و در عرصه ترویج و اشاعه معارف اسلامی نیز ابزارهای نوین می‌توانند دسترسی نسل جوان را تسهیل کنند.»

۳. محور نهادی و سازمانی

«فناوری‌های نو می‌توانند بر نظام‌های آموزشی، پژوهشی و اداری حوزه تأثیر عمیق بگذارند و زمینه تحولات بنیادین را فراهم کنند. افزون بر این، حوزه باید در سطح ملی نیز نقش ایفا کند و در سیاست‌گذاری‌های مربوط به هوش مصنوعی در کشور حضور فعال داشته باشد.

مجتهدان، فیلسوفان و صاحب‌نظران حوزه باید به‌طور مستقیم در فرآیند هدایت و بومی‌سازی فناوری‌های نو حضور داشته باشند. صرفاً استفاده فنی از ابزارهای دیجیتال کافی نیست و باید مبانی معرفتی و فلسفی نیز همراه با آن توسعه یابد.

اینجانب ضمن قدردانی از مرکز نور و خانواده بزرگ علمی و تحقیقی آن، به‌ویژه در پروژه‌های حدیثی که ارائه کرده‌اند،

آیت‌الله اعرافی:

ظرفیت‌ها و چالش‌های پیش روی
حوزه در عرصه فناوری‌های نوین،
به‌ویژه هوش مصنوعی، باید مد
نظر باشد. امروز ما با پدیده‌ای
مواجه هستیم که نه تنها یک فناوری
علمی است، بلکه ابعاد معرفتی،
اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دارد
و به همه ساحت‌های زندگی بشر
دست خواهد انداخت. از این رو،
حوزه‌های علمیه باید هم بیمناک
باشند از آسیب‌ها و تهدیدهای این
موج جدید، و هم امیدوار و دارای
نقشه راه و راهبرد روشن برای
مواجهه فعال و مؤثر